

De heilige Rita van Tommy Wieringa

verwijzingen: De Bezige Bij 2019

Onderstaande tekst is geschreven door Dirk Walter, voormalig leraar Duits, adviseur en voorzitter van de onderwijsraad voor het vak Duits in de deelstaat Saarland. 2019 heeft hij voor het eerst een podcast geschreven over een boek dat genomineerd was voor de Euregio Literatuurprijs voor Scholieren. Vanwege de zeer positieve reacties heeft hij nu alle zes de genomineerde romans voor zijn rekening genomen. Hieronder geeft hij ideeën en suggesties voor het bespreken van de boeken met de leerlingen.

Beste collega's,

Laat ik beginnen met een probleem. **Tommy Wieringa's *De heilige Rita*** is een boek waarvan de literaire kwaliteit voor mij gelijkwaardig is aan de boeken van Leila Slimani en Delphine de Vigan die eerder zijn besproken, maar het boek heeft een handicap: het bezit niet de exotische touch van *Mathilde* en evenmin nodigt het de leerlingen van *Verborgene verbintenissen* uit tot identificatie. Het verhaal speelt zich vooral af onder zogenaamde 'losers' op het Nederlandse platteland, en de protagonist is iemand van een jaar of vijftig. Goed, Tommy Wieringa is in Nederland een gerenommeerd schrijver, maar is die status voldoende reden om ons met deze roman bezig te houden? Voor mij is de vraag dus: hoe kunnen we met jonge mensen praten over een boek waarvan de thematiek een ver-van-mijn-bed-show is en vanuit de optiek van onze moderne levensstijl misschien zelfs oninteressant?

Mijn voorstel: laten we ons eerst even concentreren op de inhoud van de eerste vier hoofdstukken (het zijn maar 33 pagina's) en ons dan richten op **hoofdstuk 5**, dat we misschien zelfs samen zouden kunnen lezen, vooral de sleutelpassage, waarin Paul observeert **hoe een kraai zich op een jonge haas stort**.

Reden: het gaat hier om een atmosferisch-realistische, buitengewoon spannend beschreven situatie, die tegelijk **heel veel zegt over de rest van het verhaal** en dan met name over het verhaal van Paul. De passage begint met een terugblik op Pauls vondsten met een metaaldetector meer dan dertig jaar geleden en verwijst – ook al is het daarvan door middel van een witregel gescheiden – naar het eraan voorafgegane begin van het hoofdstuk, waarin het neerstorten van de Russische piloot wordt vermeld. Met die

wetenschap kunnen we de rol bekijken die deze Rus voor het gezin speelt (hoofdstukken 4 en 6, 9, 10, 11, 13). Met de terugblik op de inmiddels verstreken dertig jaar sinds de gevonden stukken metaal springt het verhaal weer naar het heden met de dierlijke jacht op de haas: 'Uit de hemel daalde nu een kraai neer.' (41)

Om te beginnen zouden we onder de loep kunnen nemen hoe nauwkeurig de blik van de schrijver is in deze dierlijke episode. Wie ooit in de gelegenheid is geweest om te zien hoe een kraai neerstrijkt, zal kunnen bevestigen hoe aanschouwelijk en indrukwekkend tegelijk het speelse, doodgemoedereerde van de dodelijke jacht hier wordt geschilderd. Van de wiegende stapjes en het schikken van de vleugels tot en met de huppelpasjes en het corrigerende gefladder tijdens het jagen, het toeslaan van de snavel en dan ook nog de wantrouwige manier waarop de kraai om zich heen kijkt: 'Een vlucht kauwtjes trok over. De kraai bukte en keek met één borend oog de hemel in of hij zich schrap moest zetten voor concurrentie. Toen toog hij weer aan het werk. (p. 42-43)'

Maar waarom wordt dat verteld? Zeker, het is een manier om het leven (en sterven) in dit dicht bij de natuur staande landelijke milieu aanschouwelijk te maken. Maar dit leven en sterven betreft ook de mensen. De merkwaardige fascinatie waarmee Paul - zonder in te grijpen - de jacht op de haas observeert, heeft met zijn eigen bestaan te maken. Dat wordt in de tekst ook bevestigd: 'Alles moest zijn loop hebben. in het leven van de dieren, in dat van hemzelf – Paul Krüzen – meer haas dan kraai. Solitair levend prooidier. Hazenhart.' (p.42)

Is Paul een einzelgänger, heeft hij een hazenhart? Een echte vriendin heeft hij niet en ook heeft hij eigenlijk maar één vriend, de enigszins vreemde Hedwiges met de twee stemmen. En over hem zegt hij aanvankelijk heel nuchter: 'Als je je vrienden zelf voor het kiezen had zou je hem niet nemen, maar je had het niet altijd voor het zeggen.' (p.52) Dat Hedwiges toch een belangrijke vriend voor hem is, zal pas later blijken.

En het hazenhart? In het eerste hoofdstuk lezen we hoe Hedwiges zelfingenomen het vermoeden bevestigt dat hij miljonair is. Pauls reactie: hij 'schudde zijn hoofd. Klein blijven, hij had het hem vaker gezegd, altijd kleiner en dommer lijken dan de anderen' (p. 16) Dat doet sterk denken aan het gedrag van de jonge haas, die wegduikt om aan de kraai te ontsnappen. Maar hij ontsnapt niet.

In feite zal Hedwiges' zelfingenomenheid nare, bedreigende, zelfs dodelijke gevolgen hebben. En Paul handelt ernaar op de manier die de jacht op de haas hem heeft geleerd: 'Je moet je plaats in de voedselketen kennen, dacht hij. Je plaats in de voedselketen, en jezelf wapenen.' (p. 42) Het hazenhart wil dus strijden.

Na de roofoverval op Hedwiges zal Paul zich inderdaad bewapenen, eerst met een Luger, die hij echter doorgeeft aan een vriend, daarna met een Walther P38. Tijdens de begrafenis van Hedwiges zegt hij in gedachten zijn motto: '**Godsvertrouwen, dacht hij, en een Walther P38**'. (p. 275) Die zal hij inderdaad nodig hebben, want hij heeft de pooier Steggink en diens Russische maatje verantwoordelijk gesteld voor de overval op Hedwiges en ook vermoedt hij dat zij betrokken zijn bij diens dood. Die openlijk geuite verdenking brengt hem in gevaar – hij wordt bedreigd door Steggink bedreigt hem, de Chinese Ming geeft hem de raad een poosje onder te duiken.

Het lot van de vreedzame loser Hedwiges raakt Paul diep. Hij beseft dat hij toch een goede vriend heeft verloren en dat maakt zijn woede alleen maar groter. Na de overval wil hij Steggink in bordeel Pascha doodschieten, maar hij durft niet. Pas na de dood van Hedwiges is hij bereid het gevecht aan te gaan. Daarmee eindigt de roman – een slot dat we ook nog nader moeten bekijken (daarover later meer).

Maar laten we eerst nog eens terugkeren naar het vijfde hoofdstuk: de episode met de jacht op de haas eindigt met een blik op de leeggemaakte akker. Dat roept bij de verteller, die naar ik aanneem de gedachten van Paul verwoordt, de associatie op van hoe het hoofd van een neonazi-skinhead eruitziet. Als handelaar in militaria kent Paul die types – net zulke losers als hij, maar hij voelt geen sympathie voor hen: 'Hij ging ze uit de weg, die jongens met hun brandende ogen, die droomden van een andere wereld dan hij.' (p. 43)

Waarvan droomt Paul? Van zaken die een sterk privé-karakter hebben. In het begin van de roman woont hij al negenenveertig jaar samen met zijn vader, en daarvan alleen de eerste acht jaar ook met zijn moeder. Zijn moeder heeft het gezin verlaten en is verdwenen met de Russische piloot, iets waar Paul zijn hele leven onder gebukt ging. Nu is hij voor zijn vader 'zijn eerste bediende (...) verpleger, kok en voorproever.' (p. 43) En daar wil hij graag van af: 'Soms, in zijn dagdromen, wierp hij zand op zijn kist en was gelukkig.' (p. 43)

Dat verlangen vinden we terug in ons vijfde hoofdstuk als Paul na het zien van de jacht op de haas naar huis - en daarmee naar zijn vader - terugkeert. Heel veel later in de handeling zal hij ervan dromen dat hij na de dood van zijn vader het ouderlijk huis afbreekt en er een 'rietgedekte Saksische nepboerderij' bouwt, niets al te moderns dus, want: 'In alles, dacht hij, was hij een man van vroeger.' (p. 228)

Wat de droom van een huwelijk of een vaste partner betreft, is Paul bescheiden en heeft hij geen illusies. Hij is niet bepaald een schoonheid ('een kleine, bleke man met slechte tanden'. (p. 140) Hij heeft in bordeel Pascha betaalde seks met Rita en andere meisjes en gaat elk jaar op vakantie naar Thailand, Cambodja of de Filippijnen: 'Hij had zich erbij neergelegd dat hij ervoor zou betalen, simpelweg omdat hij geen andere mogelijkheid had.' (p. 140) Voor de rest heeft hij niet het idee dat hij 'een goede vrouw' (p. 116) zal kunnen vinden. Een vage kans lijkt zich aan te dienen als hij Ineke tegenkomt, een vroeger klasgenootje: 'Hij zette al zijn verbeeldingskracht in om zich een leven met haar voor te stellen' (p. 230); dat zou een leven zonder erotiek zijn (want seksuele prikkels gaan van haar niet meer uit), maar het zou hem als eenzame man een zekere geborgenheid kunnen bieden. Want: 'Eenzaamheid was even schadelijk als roken of excessief drinken; wie alleen leeft, aan de rand van de wereld bovendien, sterft een eenzame, ellendige dood.' (p. 229)

Aan het slot van het vijfde hoofdstuk – we zien dat het echt afstraalt op de andere – keren Pauls gedachten terug naar de haas en moet hij denken aan vroegere jachtpartijen door *menselijke jagers*. Hun regel luidde: '**n' Hazen wil schötten wörden woar at he geboren is.**' (p. 45) En aangezien we nu weten waar zulke uitspraken op wijzen, ontdekken we op de laatste pagina ook het verband! Daar staat: 'Kom dan, Iwan, maak een einde aan deze vertoning. Laat me niet alleen – de haas wil geschoten worden waar hij geboren is.' (p. 286)

Als Paul dat denkt, staat hij - als het ware als 'prooi', maar gewapend – in het licht van de bewegingsmelder voor zijn huis te wachten op zijn aanvaller of aanvallers (Stegginks Rus en de baas van het bordeel zelf). Op dat moment is Paul gekleed in een ss-uniform uit zijn verzameling militaria. Is hij soms een neonazi geworden? Maar terwijl hij zich aankleedde had hij zo aan de vorige eigenaar gedacht: 'Twijfelde hij? Of had het onafgebroken geraaskal uit de bazuinen van het propagandaministerie hem doof gemaakt voor angst en defaitisme?' (p. 284) Nee, dat uniform is niet iets waarmee hij zich

identificeert. Paul heeft het voor zijn gevecht nodig als **'een uitrusting die angst en twijfel afweerde.'** (p. 284)

Zal hij dat gevecht winnen? **Het slot van de roman** eindigt met een raadselachtige ellips: 'Kamperfoelie, de alarmroep van een tureluur ver weg.' (p. 286) Een paar uur daarvoor heeft Paul de jonge eik gekapt die tussen het huis en de weg in het zicht stond. Op die manier wilde hij vrij zicht hebben op iedereen die van die kant op hem af komt. De jonge eiken zaten vol kamperfoelie, waarvan hij in de dagen daarvoor nog had gedacht: 'Ik ruik kamperfoelie, ik zie de sterren. Ik ben niet bang.' (p. 215) Komt zijn tegenstander nu ongezien van die kant, omdat het bereik van de bewegingsmelder te beperkt is? En put Paul nog moed uit de geur van de kamperfoelie? Bovendien is er nog de 'alarmroep' van de tureluur, maar die komt van ver weg. Waar is de vijand dan? We weten het niet. De kansen van Paul zijn niet goed, aangezien hij zich in zijn wanhopige overmoedigheid zelf in het licht heeft geplaatst. Misschien verlangt hij naar de dood, doodgeschoten op de plek waar hij is geboren...

Laten we nog even wat dieper ingaan op de **vijandschap tussen Paul, Steggink en de Rus**. Net als Hedwiges was ook Steggink een klasgenoot van Paul. Steggink's wreedheid stuitte Paul al snel tegen de borst, waarna hun wegen zich scheidden. Toch ging Paul na de val van de muur samen met Steggink een keer winkelen in de DDR; maar Steggink's schaamteloze manier van onderhandelen riep opnieuw Pauls weerzin op.

Paul is gewoon een fatsoenlijke vent. Hij is er voor Hedwiges, hij is voor zijn vader (die daar niet echt dankbaar voor is), hij gedraagt zich correct tegenover zijn zakelijke contacten en is vriendelijk tegen de prostituees die hij bezoekt. Ik twijfel er niet aan dat de ongrijpbare verteller, laten we maar meteen zeggen: de schrijver, hem ook zo wil zien.

Toch zit deze prima vent Paul door de loop van de gebeurtenissen vol haat en wraakgevoel: 'Geweldsopera's speelden zich achter Pauls ogen af. (...) Het martelen van Steggink, de Rus die hij door zijn knieën schoot.' (p. 184) Op de dag van Hedwiges begrafenis ergert hij zich aan een onvriendelijke dikke bediende in de snackbar: 'Eén schot, dwars door zijn vervette hart. hij zou ontploffen als een walvis.' (p. 272) En in zijn grafrede citeert hij uit de Bijbel: 'Ik haat hen, en mijn haat is volstrekt: tussen ons moet het vijandschap zijn.' (p. 277)

Paul is niet alleen door Hedwiges noodlot zo geworden. Het is ook door het besef dat hij als loser, als iemand die al sinds zijn geboorte door zijn ouders vol teleurstelling

werd bekeken, als iemand die in een zogenaamde 'krimpregio' woont en moet toezien hoe zijn wereld uiteenvalt en stap voor stap kleiner wordt: zijn moeder is weg, zijn vader ligt nu in het ziekenhuis, waar hij misschien niet meer uit komt, Hedwiges is dood: 'Het proces voltrok zich schoksgewijs, en was van een loodachtige onomkeerbaarheid; de verliezen waren definitief.' (p. 246)

Maar Pauls haat is ook gericht op de indringer van buitenaf: Stegginks Russische maatje. Is dat vreemdelingenhaat? Daar kunnen we tegenin brengen dat de mensen in Pauls dorp, en vooral hijzelf, ondanks een paar gangbare vooroordelen prima omgaan met de Chinese nieuwkomers. En als die aanvankelijk uit de streek willen vertrekken, is dat voor Paul zelfs een verder verlies: 'Hij had gehoopt dat ze misschien wel net zo met de grond vergroeid zouden raken als hij.' (p. 211)

In het geval van de Rus ligt het anders, en hoewel het geen enkele keer wordt uitgesproken, kunnen we vermoeden, **dat het diepere motief in het verleden ligt, bij de Russische piloot die er met zijn moeder tussenuit geknepen is.** Waarschijnlijk is dat de reden dat hij tot de conclusie komt: 'En de vijand was een Rus, toen en nu en altijd. Er was niks nieuws onder de zon.' (p. 260) Alleen: ondanks alle hardnekkigheid waarmee hij de Rus en Steggink voor het gebeurde verantwoordelijk stelt, kunnen we ons toch afvragen of dat wel juist is. Tenslotte spraken de vermomde rovers Duits. Was hier een getraumatiseerd iemand op zoek naar een projectiemogelijkheid? Evenmin als Paul is trouwens ook **zijn vader** het verlies van Pauls moeder nooit te boven gekomen. Nooit heeft hij ook nog maar één poging gewaagd een nieuwe vrouw te vinden. Het is zeker geen overinterpretatie als we in zijn **steeds verergerende beenwond een symbool zien voor de andere wonden in zijn leven die nooit zullen genezen.**

Geachte collega's, ik hoop dat ik heb kunnen laten zien hoe, uitgaande van het vijfde hoofdstuk van het boek, bruggen kunnen worden geslagen naar heel veel aspecten van deze roman. Voorwaarde daarvoor is natuurlijk dat dit uitgangspunt bij de leerlingen belangstelling heeft gewekt om zich verder in de roman te verdiepen.

Ongetwijfeld zal dan ook de titel, ***De heilige Rita***, ter sprake komen: er zijn in de roman niet veel aanknopingspunten voor te vinden, maar die zeggen wel waar het om gaat. Hedwiges heeft Paul tijdens de vakantie op de Filippijnen een medaillon van de heilige gegeven. En Paul had er ook een gekocht en dat geschonken aan zijn favoriete prostituee met dezelfde naam in Pascha. En die Rita, weten we, doet het medaillon nooit

af. Santa Rita is de ‘redster van de uitzichtloze gevallen’ en als zo zien Hedwiges en Paul zichzelf ook. En voor Rita, die haar man maar twee keer per jaar ziet en de rest van de tijd voor de minderwaardige Steggink werkt, geldt het eveneens.

Zijn dit nu alle punten die bij een bespreking van deze roman ter sprake kunnen komen? Natuurlijk niet. Maar ze hier allemaal aansnijden, zou minimaal de omvang van een afstudeerscriptie beslaan. **Laat ik nog snel een paar aspecten aanstippen:**

Bijvoorbeeld het typische **heimwee** van vader en zoon, bij de vader al tijdens zijn huwelijksreis naar Amsterdam (gethematiseerd in het prachtig wonderlijke hoofdstuk 2).

Dan het onderwerp van de ‘veranderende wereld’: niets blijft zoals het was, **maar beter wordt het niet**, althans niet in de krimpregio. De meeste hoofdstukken bevatten daarvan voorbeelden. Bijzonder indrukwekkend vinden we het terug in hoofdstuk 24, waarin zelfs het traditionele Hollandse ‘Grolsch’ intussen is veranderd in een ‘heerlijk Japans biertje’. (p. 207)

Aandachtig lezende leerlingen zullen ook de **onopgeloste vragen** zien: Waarom houdt de dokter vast aan hartfalen, terwijl onder de stoel van Hedwiges een grote plas bloed ligt? Hoe zit het met de verdwenen Luger en het eveneens verdwenen doosje medicijnen? En hoe zit het met het spook bij Paul op zolder?

Ook **Wieringa’s vertelstijl** verdient natuurlijk nadere beschouwing: buitengewoon sfeervol, soms laconiek en steeds weer desillusionerend en sarcastisch. Als voorbeeld van dat laatste vermeld ik hier alleen dat Paul in zijn horoscoop leest over een hartstochtelijke ontmoeting – om vervolgens vast te moeten stellen dat het een krant van twee weken geleden is.

Ja, en nog één ding: Ik geloof dat **Tommy Wieringa, die zelf van het platteland komt, van dat landschap houdt – ook en juist omdat het voor hem gedoemd is ten onder te gaan. En ja, hij sympathiseert met de verliezers.**

*Deze tekst is geschreven in het kader van de Euregio literatuurprijs voor scholieren 2022.
Tekst: Dirk Walter; vertaling: Gerrit Bussink*